อัฏฐมีบูชาเทศนา กัณฑ์ที่ ๖

ทานมัย

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระธรรมเทศนาในอภิลักขิตกาลทางพระพุทธศาสนา
คณะธรรมยุต
จัดพิมพ์เผยแผ่

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อายุํ อาโรคิยํ วณฺณํ สคฺคํ อุจฺจากุลีนตํ
รติโย ปตฺถยาเนน อุฬารา อปราปรา
อปฺปมาทํ ปสํสนฺติ ปุญฺญกิริยาสุ ปณฺฑิตา
อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต
ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก
อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตีติ.

บัดนี้ จักวิสัชชนาในทานกถา แสดงทานมัยปุญญกิริยาวัตถุ ประดับปัญญาบารมี พิ่มพูนกุศลบุญญราศีโดยลำดับไป.

อันบุญกุศลสุจริตที่ชอบ ซึ่งสัตว์มาประกอบด้วยกาย วาจา จิต ย่อมนำมาซึ่งความสุขส่วนอิฏฐวิบาก แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ได้ก่อสร้างบำเพ็ญไว้ บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ณ โลกเบื้องหน้า การที่สั่งสมก่อสร้างกองบุญกิริยาเป็นความสุข ดังนี้. ก็แลกุศลสุจริตบุญญราศี ซึ่งเป็นเหตุแห่งความสุขนั้น สัตว์จะสั่งสมให้ไพบูลย์ขึ้นในสันดาน ให้สำเร็จสุขสมบัติอิฏฐวิบุลผลก็อาศัยความไม่ประมาทเป็นเหตุเบื้องต้นมีกำลังกล้า สมด้วยพุทธภาษิตนิพนธ์

คาถาว่า

"อายุํ อาโรคิยํ วณฺณํ สคฺคํ อุจฺจากุลีนตํ
รติโย ปตฺถยาเนน อุฬารา อปราปรา"

เมื่อบุคคลปรารถนาซึ่งอายุให้ยืนนาน และความเป็นบุคคลมีสุขสำราญไม่มีโรคมาเบียนกาย และปรารถนาพรรณสีกายที่พิเศษผ่องใส และปรารถนาซึ่งสวรรคโลกเลิศด้วยทิพยารมณ์ เสวยสุขไพศาล และปรารถนาอุดมสถานในมนุษย์ เกิด ณ ตระกูลสูง กษัตริย์ พราหมณ์ คฤหบดี มหาศาลเป็นต้น และปรารถนาความยินดีวิบุลผลอันยิ่งต่อๆ ไป ก็ดี เมื่อนรชาติหวังสุขสมบัติอันไพศาลในมนุษย์ เทพยดา ณ ภพนี้ ภพหน้า ฉะนี้ ก็พึงกระทำบุญด้วยความไม่ประมาท ให้เกิดมบริบูรณ์มากขึ้นในสันดานเถิด ก็สามารถจะเป็นอากรบ่อเกิดแห่งความสุขพิเศษทุกประการ.

"อปฺปมาทํ ปสํสนฺติ ปุญฺญกิริยาสุ ปณฺฑิตา"

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญซึ่งความไม่ประมาทว่า เป็นประธานในปุญญกิริยา การที่กระทำก่อสร้างบำเพ็ญบุญกุศลทุกสิ่ง.

"อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคณฺหาติ ปณฺฑิโต"

บัณฑิตชนผู้ดำเนินด้วยปรีชา เมื่อไม่ประมาท มีสติระวังรักษา เกียจกันความเมาเสียให้ห่างไกลแล้ว ย่อมยึดไว้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ อย่าง.

"ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก"

ประโยชน์คุณที่สัตว์ประสงค์อันใด ในทิฏฐธรรมภพเห็นประจักษ์นี้ก็ดี ประโยชน์คุณส่วนที่สัตว์ประสงค์อันใดเป็นไปในสัมปรายิกภพภายหน้าก็ดี **"อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ"**.

เพราะมาได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ นั้น วิญญูชนจึงสรรเสริญผู้มีปัญญาจำทรงว่าบัณฑิต ดำเนินในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ดังนี้ ความไม่ประมาทนี้สมเด็จพระบรมสุคตเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นเหตุแห่งบุญทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้.

ก็แลบุญๆ นี้ ย่อมมีประเภทเป็นหลายสถาน เมื่อกล่าวตามปุญญกิริยาวัตถุ ซึ่งท่านจำแนกไว้โดยพิสดารก็มี ๑๐ ประการ แลปุญญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการนั้น คือ ทานมัยที่ ๑ ศีลมัยที่ ๒ ภาวนามัยที่ ๓ อปจายนมัยที่ ๔ เวยยาวัจจมัยที่ ๕ ปัตติทานมัยที่ ๖ ปัตตานุโมทนามัยที่ ๗ ธัมมัสสวนมัยที่ ๘ ธัมมเทศนามัยที่ ๙ ทิฏฐุชุกัมม์ที่ ๑๐ ในส่วนทั้ง ๑๐ นั้น ท่านแสดงเจตนาซึ่งให้สำเร็จกิริยานั้นๆ มีทาน เป็นต้น.

ในทานนั้น ท่านพรรณนาไว้โดยนิพพจน์ฉะนี้ **"ทิยฺยติ เอเตนาติ ทานํ"** พัสดุนั้นๆ มีข้าว น้ำ เป็นต้น อันบุคคลทั้งหลายย่อมให้ ด้วยธรรมชาตินี้เป็นเหตุ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่า ทาน ธรรมชาติเป็นเหตุให้ซึ่งวัตถุนั้นๆ แห่งบุคคลผู้ให้ บริจาคเจตนา มีไทยธรรมทานวัตถุเป็นสหาย ชื่อว่าทาน ทานนั้นเมื่อจะแจกโดยประเภทในศาสนโวหาร เป็น ๒ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ เจตนาที่บริจาคสละให้ซึ่งพัสดุนั้นๆ มี ข้าว น้ำ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม เป็นต้น แก่ปฏิคาหก ชื่อว่า อามิสทาน เจตนาความตริกที่คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มิได้มุ่งหมายต่ออามิส เป็นความคิดเกิดขึ้นในจิต มีอัธยาศัยบริสุทธิ์ แสดงธรรมสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้บาปบุญคุณโทษ สิ่งที่ควรทำ มิควรทำจนถึงแนะนำในทางพระนิพพาน ชื่อว่า ธรรมทาน ฝ่ายอามิสทานนั้น เมื่อจะกล่าวด้วยสามารถ ทานวัตถุสามัญก็เป็น ๑๐ อย่าง ตามวัตถุที่บริจาค และทานวัตถุ ๑๐ นั้น คือ ข้าว ๑ น้ำ ๑ ผ้า ๑ ยวดยาน ของเป็นอุปการให้สำเร็จความไป ๑ ระเบียบดอกไม้ ๑ ของหอม ๑ เครื่องทา ๑ ที่นอน ๑ เหย้าเรือนโรง ศาลาที่พัก ๑ เครื่องประทีป ๑ ของทั้ง ๑๐ อย่างเหล่านี้ ชื่อว่าทานวัตถุ เป็นเครื่องให้ เครื่องบริจาค สละแจกปันแก่ปฏิคาหก ให้สำเร็จอุปการะเกื้อหนุน ให้เกิดความสุขสำราญกาย สำราญจิต ซึ่งสัตว์ปรารถนาอยากได้อยู่ถ้วนหน้า และข้อซึ่งกล่าวทานวัตถุทั้ง ๑๐ ดังนี้นั้น ก็เป็นเยภุยยโวหารว่า ชนจะบริจาคอยู่โดยมาก จะมีนิยมว่าควรจะบริจาคแต่ ๑๐ สิ่งเท่านั้นหามิได้ เพราะสิ่งอื่นที่จะบริจาคได้ แต่มิได้กล่าวไว้ใน ๑๐ สิ่งนั้น ก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก เมื่อกล่าวโดยลักษณะทานเป็น ๒ อย่าง คือให้ด้วยอนุเคราะห์จะให้เป็นคุณแก่ปฏิคาหก ๑ ให้ด้วยปรารถนาจะบูชาท่านผู้มีคุณ ๑ เมื่อบุคคลมีใจสงเคราะห์ เห็นว่าผู้นั้นมีความขัดสน ไม่มีสุขแล้ว บริจาคข้าว น้ำ เป็นต้นให้ด้วยหวังใจจะได้บริโภค เกิดความสุขในกาย จิต แก่สัตว์ที่ขัดสน มีความต้องการด้วยสิ่งของนั้นๆ ความให้อย่างนี้ สำเร็จด้วยจิตคิดจะสงเคราะห์ เป็นลักษณะอย่าง ๑ เมื่อปฏิคาหกผู้รับมิได้ขัดสนลำบากด้วยพัสดุนั้นๆ แต่ทรงคุณธรรมควรจะบูชา เมื่อท่านนั้นแม้ไม่ปรารถนาประสงค์สิ่งใด บุคคลผู้ทายกบริจาคพัสดุสิ่งของนั้นๆ ให้ ด้วยคิดจะบูชาคุณ ความให้ดังนี้ เป็นลักษณะอย่าง ๑ จึงย่นตามลักษณะว่า ทานความสละให้ย่อมเป็นไปด้วยลักษณะ ๒

คือ ปรารถนาจะสงเคราะห์และบูชาคุณ ฉะนี้ และทานนั้นเป็นกิจที่จะเกื้อหนุนเฉลี่ยสุขให้มีแก่สัตว์อื่น เมื่อบุคคลมาบริจาคพัสดุของตนที่ควรจะหวงแหนเก็บไว้บริโภคแต่ผู้เดียว ออกให้แก่ผู้อื่นด้วยเจตนาหวังประโยชน์อันเกื้อกูล มีใจเป็นกุศลบุญญราศี ทานมัย เมื่อจะกล่าวนามตามพุทธสมัย โดยต่างแห่งอาการที่ให้และปฏิคาหก เป็น ๒ คือ ปาฏิปุคคลิกทาน และสังฆทาน ทานที่บุคคลบริจาคให้แก่ปฏิคาหกเฉพาะตัวห่อนและยิ่งโดยคุณ ชื่อว่า ปาฏิปุคคลิกทาน ฝ่ายทานที่บุคคลบริจาคให้ในหมู่ปฏิบัติพระธรรมวินัยไม่นิยมเป็นสรรพสาธารณะทั่วมณฑลพุทธศาสนา ชื่อว่า สังฆทาน ทานให้ในหมู่คณะหมายเอาหมู่ภิกษุกาวะ อีกนัยหนึ่งแก่หมู่ชนอันเป็นสาธารณชน เช่น สร้างศาลาที่พักกลางทาง โรงพยาบาล โรงเรียน บ่อน้ำ ไว้ให้แก่หมู่ชน โดยไม่เจาะจงนับเข้าในข้อนี้ อนึ่ง ทานที่บุคคลให้ในกาลพิเศษมี ๕ อย่าง คือ ให้แก่ภิกษุอาคันตุกะผู้จรมาแต่อาวาส และประเทศอื่น ๑ ให้แก่คมิกะภิกษุผู้เตรียมจะไปยังอาวาสและประเทศอื่น ๑ ให้แก่ภิกษุเป็นไข้ ๑ ให้แก่ภิกษุในกาลเมื่อข้าวแพง ๑ ยามเมื่อข้าวใหม่และผลไม้ต้นฤดู และพฤกษาพึ่งเผล็ดผลเป็นคราวแรกก็ดี และบุคคลผู้เจ้าของบริจาคประดิษฐานในบรรพชิตผู้มีศีล ๑

ทาน ๕ อย่างนี้ ชื่อว่า กาลทาน ประการหนึ่ง ทานที่ให้แก่ภิกษุผู้อาพาธมีอานิสงส์เท่ากับได้ทำบุญกับพระพุทธเจ้า เมื่อบุคคลบริจาคด้วยประสงค์ผลสมบัติอันพิเศษ ในภพปัจจุบัน และเบื้องหน้าแก่ตน ก็ชื่อว่า ทานสามัญ และชื่อว่าอุทธิคคทักขิณา เมื่อปรารภมารดาบิดา อันดับขันธ์แล้วบริจาคเฉพาะกัลปนาผลก็นับเนื่องเข้าในมาตาปิตุอุปัฏฐานกุศลวิธี ซึ่งสมเด็จพระมหามุนีบรมโลกนาถตรัสเป็นฐานเคารพ ๕ ซึ่งมาแล้วในสิงคาลสูตร อนึ่ง จะกำหนดนามตามพลี ๕ ประการไซร้ ทานที่บุคคลบริจาค หวังเฉพาะมารดาบิดาอันทำลายขันธ์ไปปรโลกแล้ว ชื่อว่า บุรพเปตพลี เมื่อมาปรารภมิตร อำมาตย์ญาติสาโลหิต และท่านผู้มีอุปการะ นอกจากมารดาบิดาแล้ว และบริจาคไปก็มีนามว่า ทักษิณานุประทาน และญาติธรรม ญาติสงเคราะห์ต่างๆ เป็นหลายสถาน.

สรรพอามิสทานทั้งปวงนั้น เป็นกิจเกื้อหนุนให้เกิดความสุขสบายในจิตแก่สัตว์ผู้ได้รับบริโภค เป็นหิตจริยาประพฤติให้เป็นประโยชน์ ดังนี้ จึงนับว่าเป็นบุญญราศีทานมัยกุศล ควรที่บัณฑิตชนผู้ประกอบด้วยปรีชา จะพึงบำเพ็ญปฏิบัติเป็นกุศลวัตรตามควรแก่โภคทรัพย์สมบัติแห่งตน แสวงหาวิบุลผลสุข

สมบัติอันจะพึงได้ ณ ภายหน้า.

อนึ่ง พึงชำระบำรุงเจตนาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ในกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนบริจาค บริจาคอยู่ และบริจาคแล้ว ให้บันเทิงอยู่ด้วยปีติปราโมทย์ อย่าให้เกิดเสียดาย และวิปฏิสารเกิดร้อนขึ้นในสันดาน เมื่อพร้อมด้วยบุรพเจตนามุญจนเจตนา อปราปรเจตนา ทั้ง ๓ ประการฉะนี้แล้ว ก็นับว่าเป็นทานสัมปทา มีวิปาโกภาศอันไพศาล สมเด็จพระสุคตจึงมีพุทธพจนบรรหารไว้เป็นนิคมคาถาว่า **"ปุพฺเพวทานา สุมโน ททํ จิตฺตํ ปสาทเย ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยญฺญสฺส สมฺปทา"** บุคคลผู้ปรารภเริ่มจะบริจาค มีใจดีไม่เดือดร้อนด้วยมัจฉริยะ เป็นต้น เมื่อบริจาคเล่า ก็ให้มีจิตเลื่อมใส ครั้นบริจาคแล้ว ก็มีใจเกษมสานต์ คุณสมบัติทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นเครื่องบริบูรณ์แห่งยัญคือ ทาน จะให้สำเร็จวิบุลสุขสมบัติ อันไพศาลเป็นอเนกนัก แม้จะกล่าวโดยอานิสงส์ที่ประจักษ์ในปัจจุบันบัดนี้ **"ททํ ปิโย มนุสฺสานํ"** ผู้บริจาคบำเพ็ญทาน ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย **"ภชนฺติ นํ พหู ชนา"** ชนเป็นอันมากล่วงคลองนับย่อมคบหาสมาคมซึ่งบุคคลผู้บริจาคนั้นไม่มีประมาณ ทั้งกิตติศัพท์สรรเสริญก็ระบือทั่วไปในทิศานุทิศ ถึงซึ่งเป็นคันธชาติกลิ่นอันอุตกฤษฏ์ ไปได้

ทั้งทวนลมและตามลมไม่ขัดขวาง อนึ่ง ทายกทานบดีเมื่อจะเข้าสู่ที่ประชุมบริษัท ก็แกล้วกล้าไม่สยดสยองครั่นคร้ามแก่ผู้ใด **"กายสฺส เภทา สปฺปญฺโญ"** ผู้นั้นประกอบด้วยปัญญารักษากุศลแล้ว มีสติสัมปชัญญะไม่ฟั่นเฟือน สิ้นชีพแล้ว อุปบัติยังสุคติภพโลกสวรรค์อมรพิมาน. **"ตสฺมา"** เหตุทานมีผลทั้งภพนี้ภพหน้า ฉะนั้น **"ลภิตฺวา โภเค อุฬาเร"** เมื่อบัณฑิตชนได้โภคทรัพย์สมบัติยิ่งไพบูลย์แล้ว **"ทเทฺย จ ภุญฺเชถ จ"** พึงบริจาคแก่ปฏิคาหก และบริโภคเลี้ยงตน และมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร ให้เป็นสุขสำราญ **"ทตฺวา จ ภุตฺวา จ มหานุภาวํ"** ครั้นบริจาคและบริโภค มีอานุภาพมาก มิให้ปราชญ์ล่วงครหาได้แล้ว **"อนินฺทิตา สคฺคมุเปนฺติ ฐานํ"** ก็พ้นจากความติเตียนแห่งนักปราชญ์ ย่อมเข้าไปถึงสุคติสวรรค์ โดยสิริสวัสดิ์นิราศภัย. **"อาทิตฺตสฺมึ อาคารสฺมึ"** มีอุปมาเหมือนเรือนอันเพลิงไหม้แล้ว บุคคลผู้เจ้าของขนภาชนะเครื่องใช้อันใดออกเสียได้แล้ว ของนั้นก็เป็นประโยชน์ได้ใช้สอยต่อไปในภายหน้า สิ่งของที่ทิ้งไว้ไม่ขนออกนั้นล้วนเป็นเชื้อเพลิงย่อยยับสูญเสียสิ้น ไม่เป็นประโยชน์คุณอันใด ฉันใด **"เอวมาทิตฺตเก โลเก ชราย มรเณน จ"** เมื่อโลกคือเบญจขันธ์อันเพลิง คือ ชรา มรณะ เผาผลาญให้กรอบเกรียมอยู่แล้ว

"นีหเรถว ทาเนน" พึงนำออกด้วยสามารถ บริจาคแก่ยาจก วณิพก คนอนาถา สมณพราหมณ์ ตามสมัย **"ทินฺนํ โหติ สุนีภตํ"** ส่วนพัสดุซึ่งได้บริจาคให้แล้วนั้น เป็นอันได้นำออกเสียด้วยดีแล้ว ซ้ำจะมีสุขเป็นผลต่อไป ณ ภพภายหน้า ส่วนของที่งดไว้มิได้บริจาค ก็เหมือนของอันสูญเสียในเพลิง เปล่าไม่มีคุณประโยชน์อันใดแก่ตนฉะนั้น เพราะจะสาธารณะทั่วไป ด้วยอำนาจโจร และเพลิง และผู้ร่วมมรดกที่ตนไม่รักใคร่ **"อถ อนฺเตน ชหาติ สรีรํ สปริคฺคหํ"** เมื่อมรณภัยมีมาถึงแล้ว สรีระ ร่างกาย กับทั้งพัสดุโภคทรัพย์ศฤงคาร ย่อมจะละเสียสิ้น มิอาจติดตามไปยังปรโลกได้ เหตุดังนั้น บัณฑิตชนผู้ประกอบด้วยปรีชา พึงผ่อนผันบริจาคทานและบริโภคตามสมควร อย่าให้เกิดวิปฏิสารเดือดร้อนในภายหลัง **"กยิราถ ธีโร ปุญฺญานิ"** บัณฑิตพึงทำเถิดซึ่งบุญ คือ กุศลอันชำระสันดานให้ผ่องใส และอาจเป็นปัจจัยแก่ปรภพในเบื้องหน้า **"สมฺปสฺสํ อตฺถมตฺตโน"** พิจารณาเห็นประโยชน์แก่ตนอยู่ บุญนี้ควรจะก่อสร้างยิ่งกว่าสิ่งอื่น **"ปุญฺญานิ ปรโลกสฺมึ ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินํ"** บุญย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ในปรโลกเบื้องหน้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคบรมศาสดา ก็ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า **"มา ภิกฺขเว ปุญฺญานํ ภายิตฺถ"**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้กลัวแต่บุญเลย คำที่ว่าบุญๆ นี้ย่อมเป็นชื่อแห่ง ความสุข ความสำราญ ที่เกิดในกาย ในจิต อันความสุขนี้ สัตว์รักใคร่ปรารถนาไม่เลือกว่าผู้ใดเลย ล้วนแต่แสวงหาความสุขอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อรู้ว่าบุญเป็นพืชก่อให้เกิดผลความสุขมากแล้ว ก็ควรจะไม่ประมาท บำเพ็ญบุญไว้ให้มากในสันดาน เป็นนิจนิรันดร์.

"ตํ โข ปเนตํ ทานํ" และกุศล คือทานนั้น จะมีผลพิเศษมากก็เพราะศีล เมื่อทายกและปฏิคาหกทั้ง ๒ ฝ่ายมีศีลเป็นคุณธรรมอยู่แล้ว ทานนั้นก็ย่อมบริสุทธิ์ทั้ง ๒ สถาน เหตุการณ์ดังนั้น บุคคลจะมาสันโดษยินดีพอประโยชน์เสียด้วยทานเท่านั้นหาควรไม่ พึงดำรงตนให้ตั้งอยู่ในศีลสมบัติ ในเบญจเวรวิรัติ เว้นจากเวร ๕ เป็นต้น จึงจะสามารถกล้าหาญในที่จะบรรลุคุณทั้ง ๒ คือโภคสมบัติ และภพพิเศษ อันเป็นผลแห่งทานแห่งศีล เหตุดังนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคโลกุตตมาจารย์ เมื่อทรงแสดงทานกถาพรรณนาซึ่งทานแล้ว จึงตรัสศีลกถาพรรณาศีลเป็นลำดับไป เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

หมายเหตุ : ทรงไว้แต่ครั้งยังไม่ได้ทรงกรม.